

Аналітична записка
 Серія ««Регіональний розвиток»», № 4, 2020

РУШІЇ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Я. А. Жаліло, д. е. н., с. н. с., заслуж. економіст України,
 заступник директора – керівник центру економічних і соціальних
 досліджень Національного інституту стратегічних досліджень

А. О. Филипенко, завідувач відділу досліджень Південного регіону в
 місті Одесі

О. В. Шевченко, к. е. н., с. н. с., завідувач відділу регіональних
 стратегій

центр регіональних досліджень Національного інституту стратегічних
 досліджень

В аналітичній записці вперше проаналізовано південні області України – Миколаївську, Одеську, Херсонську – як окремий цілісний макрорегіон із власною специфікою – депресивність розвитку, слабкий розвиток морегосподарського комплексу, аграризація економіки, потерпання від воєнних дій на Сході України та анексії Криму. Запропоновано низку інструментів до стратегування розвитку макрорегіону: розроблено засади для динамічного розвитку регіонів Півдня України; надано пропозиції щодо реалізації складових потенціалу розвитку цих регіонів. Запропоновано нормативно-правове закріплення стратегічних засад динамізації розвитку у цільовій Стратегії розвитку економіки Півдня України та способи імплементації цілей стратегії розвитку Півдня України до Державної стратегії

регіонального розвитку на період до 2027 року.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Вироблення напрямів стратегічного розвитку регіонів Півдня України (Миколаївської, Одеської, Херсонської областей) потребує коригування структурних деформацій у цих регіонах засобами державної політики й повного переосмислення ролі південних регіонів в економіці країни. Має відбутися зміна підходів до формування соціально-економічної сфери цих регіонів: у напрямку орієнтації на ефективне використання природних ресурсів, вигідне географічне розташування, значний транзитний потенціал і потенціал для розвитку транскордонного співробітництва, значні ресурси для аграрного виробництва, високу цінність бальнеологічно-рекреаційних ресурсів, високу якість людського потенціалу. Для розкриття можливостей розвитку регіонів Півдня України необхідним є виконання завдань:

Кабінету Міністрів України, Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерству інфраструктури України:

- розробити цільову *Стратегію розвитку економіки Півдня України* задля формування узгодженої політики реалізації потенціалу розвитку цього макрорегіону (пропозиції до стратегії подані у Додатку А) на основі наступних стратегічних цілей:

1) використання конкурентних переваг вигідного географічного розташування, морського потенціалу, сприятливих для вирощування сільгосппродукції природних ресурсів, розвиненої логістичної інфраструктури, значних бальнеологічно-рекреаційних ресурсів;

2) пошук і розкриття нових конкурентних переваг – транзитний потенціал, макрорегіональне співробітництво, зміна спеціалізації сільськогосподарського виробництва через зміну клімату, розвиток морегосподарського комплексу, розвиток курортно-рекреаційної сфери та індустрії дозвілля; використання позитивних наслідків децентралізації – збільшеного обсягу коштів місцевих бюджетів;

3) подолання негативних наслідків для соціально-економічної і суспільно-політичної сфери регіону, обумовлених воєнними діями на Сході України та анексією Криму – скорочення транзитного потенціалу, втрата ринків для аграрного сектору, незавантаження виробничих потужностей портів.

Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України спільно з Одеською, Миколаївською та Херсонською обласними державними адміністраціями:

- ініціювати створення агроекологічних кластерів у сільській місцевості із залученням місцевого підприємництва (підприємці, фермери, особисті селянські господарства та самозайняті) та партнерів (посадові особи, науковці, громадянське

суспільство) на засадах забезпечення більш ефективного та раціонального використання місцевих ресурсів на принципах сталості й екологічно дружнього поводження із вразливими природними ресурсами, ефективного оновлення спеціалізації аграрної галузі з урахуванням кліматичних змін;

- створювати мережу інноваційної інфраструктури: технопарки, індустріальні парки для залучення інвестицій для створення промислових та аграрних підприємств;

- розширювати ініціативи цих регіонів у міжнародному співробітництві з регіонами інших країн на основі використання механізму транскордонного співробітництва та макрорегіональних стратегій ЄС (зокрема, Стратегії ЄС для Дунайського регіону), активної участі в європейських міжрегіональних організаціях (Асамблея європейських регіонів, Конференція периферійних приморських регіонів Європи, Асоціація європейських прикордонних регіонів тощо), використання потенціалу чорноморського співробітництва (ЧЕС, ГУАМ).

Міністерству освіти і науки України спільно з Одеською, Миколаївською та Херсонською обласними державними адміністраціями:

- ініціювати проекти з розвитку осередків креативної економіки як рушіїв економічного зростання для Півдня України на основі використання науково-дослідного, освітнього і культурного потенціалу цих регіонів (наукові та науково-дослідні організації, культурні та театральні-видовищні установи (театри, музеї, Одеська кіностудія, де щороку проводиться Одеський кінофестиваль)). Такий захід здатен згенерувати позитивний кумулятивний ефект для розвитку регіонів: підвищення туристичної привабливості та збільшення кількості туристів, зацікавленість інвесторів та прилив інвестицій, стимулювання економічного розвитку, відкриття нових виробництв, підвищення якості доріг, розширення індустрії дозвілля.

Міністерству розвитку громад та територій України доручити Одеській, Миколаївській, Херсонській обласним державним адміністраціям:

- подати в установленому порядку перелік пріоритетних напрямів стратегічно орієнтованого розвитку регіонів Півдня України, які передбачають оптимізацію традиційних рушіїв розвитку приморських регіонів (детальніше – у Додатку Б), для розробки Державної стратегії регіонального розвитку до 2027 р.;

- ініціювати просвітницькі проекти у регіонах, де є території компактного проживання громадян різних національностей, щодо досягнення соціальної та етнонаціональної стійкості і згуртованості;

- враховувати адміністративну межу Херсонської області з анексованою територією АР Крим при визначенні стратегічних пріоритетів для регіонів Півдня та акцентування у стратегічних документах важливості демонстраційного ефекту для мешканців анексованої території щодо позитивних змін в цих регіонах;

- розвивати складові інфраструктури (транспорт, інформаційні та поштові

комунікації, осередки надання правових послуг тощо) для задоволення потреб громадян України, які проживають на анексованій території;

– розробляти проекти міжмуніципальної та міжрегіональної співпраці зі створення об'єктів спільної інфраструктури, орієнтованої на розвиток морегосподарського та туристично-рекреаційного комплексів, вирішення чи пом'якшення екологічних проблем, відновлення транзитного потенціалу, розвиток об'єктів альтернативної енергетики та ін.; врахування цих проектів при визначенні переліку заходів щодо реалізації *Стратегії розвитку економіки Півдня України*.

Обґрунтування

Соціально-економічна сфера регіонів Півдня України зазнала суттєвих трансформацій внаслідок анексії Криму та воєнних дій на Донбасі. Йдеться про втрату конкурентних переваг приморських регіонів України порівняно з періодом до 2014 р., що призвело до погіршення їх економічної динаміки, загострення соціальних та екологічних проблем, набуття регіонами ознак периферійності. Поточними проблемами та викликами для регіонів Півдня України є:

1. Деіндустріалізація та скорочення промислового потенціалу регіону як наслідок зміни структури експорту через втрату ринків Російської Федерації. Найкращі можливості для переорієнтації експорту отримали виробники сільськогосподарської продукції, що і обумовило аграризацію економіки регіонів Півдня України. Разом з тим, відбулось «вимивання» низки галузей аграрного сектору, які у попередні роки працювали на забезпечення потреб АР Крим у період напливу відпочивальників. Екстенсивний розвиток аграрного комплексу в умовах кліматичних змін та втрати ринків звужує перспективи розвитку територій і ще більше посилюється притаманний курортним регіонам чинник сезонності.

2. Суттєве скорочення транзитного потенціалу приморських регіонів і відповідно, України в цілому. Вантажопотоки, які йшли через порти Криму, вдалося спрямувати на порти континентальної України. Водночас, скоротився рух по низці магістралей міжнародного значення, які проходили через територію Кримського півострову, Донецьку та Луганську області.

3. Зміна кліматичних умов, що впливає на продуктивність аграрної галузі. Збільшення виробництва сільгосппродукції за рахунок експлуатації природних ресурсів і розширення посівних площ неминуче призведе до виснаження ресурсів та падіння врожайності. Між тим, в регіонах Півдня України сформовано солідний науковий потенціал для розробки інноваційних підходів до виробництва в аграрній сфері, підготовки нових сортів та культур для вирощування при зміні клімату, що дозволить відновити потенціал аграрної галузі. Зокрема, тут функціонують Одеський та Херсонський державні аграрні університети, Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннізнавства та сортовивчення, Інститут зрощуваного землеробства Національної академії аграрних наук України, Інститут

виноградарства та виноробства ім. В.Є.Таїрова, Одеська Національна Академія харчових технологій та ін., що можуть долучитися до вдосконалення форми організації виробництва в аграрній галузі саме для регіонів на Півдні України.

4. Вузька орієнтація туристичної галузі на пляжний відпочинок, переважання інфраструктури прибережних територій. Туристична галузь Півдня України, незважаючи на певні позитивні зрушення за останні роки, зокрема значне зростання кількості туристів та подовження туристичного сезону, має обмежено сезонний характер та залежить від природних чинників. Розвиток інших видів туризму стримується неналежним станом транспортної інфраструктури, в першу чергу незадовільним станом автошляхів. Також, неврегульованість приватизації, непродумане та неузгоджене міське та курортне будівництво, незбалансоване використання прибережних територій посилюють ризики для сталого розвитку регіонів.

5. Відсутність комплексного розвитку курортних територій, туристичної та комунальної інфраструктури після переорієнтації туристичних потоків у внутрішньому туризмі в Україні і суттєвого припливу туристів до Миколаївської, Одеської та Херсонської областей. Значний рівень тінізації туристично-рекреаційної галузі, напівлегальне і нелегальне захоплення ділянок і територій лікувально-оздоровчих місцевостей не дозволяють згенерувати ресурси для поліпшення якості інфраструктури та довкілля і компенсації зростання рівня експлуатаційного антропогенного і техногенного навантаження на ці сфери.

Вказані проблеми і виклики для соціально-економічної сфери регіонів Півдня України перешкоджають їх модернізації і потребують розв'язання, зокрема через ухвалення спеціальної Стратегії розвитку економіки Півдня України та врахування питань розвитку регіонів Півдня України у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року.

Додаток А.

Пропозиції щодо положень, які мають бути передбачені у *Стратегії розвитку економіки Півдня України*

Пріоритетні напрями стратегічного розвитку регіонів Півдня України мають набути розкриття у спеціальній цільовій стратегії розвитку Півдня України та регіональних стратегіях:

- організація міжрегіональної співпраці щодо реалізації регіонами спільних заходів, спрямованих на розвиток туристично-рекреаційної сфери, транспортної інфраструктури, використання морегосподарського комплексу, зменшення екологічного навантаження на прибережну смугу, упровадження сучасних технологій переробки і утилізації побутових і виробничих відходів та впровадження принципів інтегрованого управління узбережжям;

- цілеспрямований розвиток альтернативної енергетики, з визначенням регіональних пріоритетів її видів (вітрова, сонячна, біопаливо);

- здійснення прикладних наукових досліджень, спрямованих на підвищення ефективності використання морських ресурсів, зокрема, збереження біологічного різноманіття, розвиток марикультури (штучного вирощування риби та морепродуктів);

- розвиток водного вантажного та пасажирського транспорту (в т.ч. прибережного судноплавства та судноплавства «ріка-море»), відновлення національного морського судноплавства, посилення координації міністерств, що здійснюють морську діяльність, та місцевих органів виконавчої влади; розвиток інфраструктури внутрішніх водних шляхів;

- технічна модернізація, комплексне технічне переоснащення портового господарства з метою наближення до світових стандартів функціонування, з використанням сучасних механізмів публічно-приватного партнерства, створення регіональних логістичних центрів у основних морських транспортних вузлах, створення регіональних портових кластерів, що об'єднують підприємства різних видів діяльності, пов'язаної з перевалкою та обробкою вантажів, а також із різноманітними сервісними послугами;

- поглиблення участі України в реалізації Стратегії ЄС для Дунайського регіону, налагодження взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іноземними партнерами щодо участі у міжнародних проектах та залученні міжнародної технічної допомоги;

- розвиток агровиробництва на індустріальних засадах на основі впровадження результатів прикладних наукових досліджень, що здійснюються в регіоні, сучасних методів організації виробництва (кластери, агрокооперація, смарт-спеціалізація), відродження агропромислових кластерів;

- перебудова транспортної логістики приморських регіонів, яка має

забезпечити з'єднання населених пунктів курортного значення між собою та з обласними центрами України (включаючи авіап перевезення між обласними центрами), безпечні та комфортні місцеві пасажирські перевезення;

- досягнення максимальної інклюзивності розбудови рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів на основі широкого залучення територіальних громад до її планування та здійснення;

- детінізація туристичного сектору через спрощення системи ліцензування, врегулювання проблеми оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють діяльність на сезонній основі;

- розробка та впровадження територіальними громадами в курортних зонах програм модернізації об'єктів житлово-комунального господарства (насамперед – водопостачання та водовідведення), об'єктів соціальної сфери, транспортної інфраструктури, зокрема із залученням коштів міжнародної технічної допомоги; – розвиток креативних індустрій на основі реалізації туристичного потенціалу регіону, використання етнонаціонального різноманіття регіону, створення нових туристичних локацій;

- проведення рекламної кампанії в Україні та за кордоном щодо туристичних можливостей приморських регіонів України, в т.ч. для поширення різних видів туризму (рекреаційного, пізнавального, медичного, конференційного тощо);

- розробка та впровадження спеціальних заходів щодо підтримання сталого розвитку прибережних територій, організація моніторингу сталого розвитку на рівні об'єднаних територіальних громад;

- розбудова основ згуртованості на регіональному та міжрегіональному рівнях з урахуванням особливостей територій компактного проживання національних меншин;

- послідовне формування вздовж адміністративної межі з окупованою територією АР Крим елементів інформаційної, комунікаційної та правової інфраструктури, об'єктів роздрібної торгівлі тощо для задоволення відповідних потреб громадян України, які проживають на анексованій території.

Додаток Б.

Пропозиції щодо положень, які мають бути враховані у *Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 року*

Пропонується внести до Державної стратегії регіонального розвитку наступні напрями політики регіонального розвитку, які забезпечуватимуть як використання традиційних, так і створення нових конкурентних переваг регіонів Півдня України:

- розвиток альтернативної енергетики з метою подолання енергетичного дефіциту;

- пошук нових технологій видобутку традиційних енергоносіїв – метану з газогідратів та енергії з сірководню Чорного моря;

- розвиток нових видів туризму: «зеленого», «медичного», «кулінарного» (в т.ч. «винного») тощо, створення на цій основі нових туристичних дестинацій;

- формування засад креативної (творчої) економіки, спираючись на наявний культурний потенціал та міжнародну міжрегіональну співпрацю в Чорноморському регіоні;

- підтримка, у тому числі бюджетна, процесу агропромислової та агроекологічної кластеризації;

- активізація роботи з селекції нових, пристосованих до кліматичних змін, сортів рослинництва;

- розвиток марікультури (промислового розведення та вирощування морських водних живих ресурсів) в прибережних районах;

- реалізація засад сталого розвитку прибережних територій на основі зменшення екологічного навантаження на прибережну смугу, впровадження сучасних технологій переробки і утилізації побутових і виробничих відходів та впровадження принципів інтегрованого управління узбережжям;

- включення регіонів до горизонтальних (Південь-Південь) ліній міжрегіональної та міжнародної інтеграції з посиленням взаємодії на європейському та чорноморському векторах;

- формування транспортних коридорів із використанням потенціалу внутрішніх водних шляхів, у першу чергу, річок Дніпро та Дунай;

- розвиток транскордонного співробітництва, посилення участі України в Стратегії ЄС для Дунайського регіону.